

Enkeleida SHAMKU-SHKRELI

**RIGRAMATIKËZIMI SI PROCES FJALËFORMUES.
SHESTIM MBI SINTAGMAT “NË NDËRKOHË” DHE
“ME PATJETËR”**

Përpara se të ndalem te disa konsiderata mbi fjalëformimin si proces, po jap një përkufizim të fjalës si produkt i tij. Ç’është fjala – ky entitet i debatuar qysh në gramatikat e lashta? Një përcaktim i përfushtë do ta cilësonte kështu fjalën: Një tërësi tingujsh (pra nis me fonetikë), të cilët organizohen sipas fuqisë rregulluese e qendërzuere të theksit (vijon me fonologji), dhe janë shembëlltyra paraqitëse e një nocioni ose veprimi (dilet në leksikologji e semantikë) sikundër ‘fjalë’ ose ‘me folë’, ose të një marrëdhënieje në rastin e fjalëve shërbyese, si ‘shpesh, ndërkohë, patjetër, gjatë, shumë’ (dhe këtu kemi vënë këmbë në morfologji). E ndoqa këtë shteg përkufizues për të bërë menjëherë të qartë sa shumë rrafshe njëherësh përfshin fjala e për pasojë edhe procesi i formimit të saj. Tejkalimi i gjuhësisë gjenerative, e cila i shihte të veçuara e pa bashkërendim nivelet e analizës, dhe gërshetimi aktual mes funksionalizmit dhe konjitivizmit, mendoj se lyp edhe një rishqyrtim të fjalëformimit në tërësinë e vet. E madje, një rishqyrtim kontrastiv të shqipes me gjuhët tipologjike të afërta me të ose me gjuhët e kontaktit.

Ç’është një fjalë e re, e formuar rishtas? Konsiderohet i tillë një shenjues i ri? Një i shenjuar i ri? Asnjëri nga të dy, porse një funksion i ri? A mundet shtratformimet sintaksore të ripërkufizojnë edhe tiparet morfologjike? Dhe së fundi, çfarë është gramatika? Pyetja e fundit ka rëndësi edhe për vetë fjalëformimin. Kur gramatikat lindën, si pjesë e dijes së

gjuhësisë, qenë thjesht përshkruese (deskriptive). Fjala vjen gramatika e Paaninit ose ‘Gramatiké Tekné’ donin thjesht të përshkruanin për të tjerët se me ç’mjete i realizonin këto gjuhë dallimet gramatikore: numrin, trajtën, vetat, kohët e mënyrat etj. Më pas, për arsye jashtëgjuhësore, gramatikat u shndërruan në parashkruese (preskriptive). Së këndejmi pyetja: ç’do të quajmë gramatikëzim?

Nisur nga sa u parashtrua në këtë cekasë nistore, le të udhakojmë në shtegun tonë.

Fjalëformimi në gjuhën shqipe

1) **Prejardhja**, pra formimi i fjalëve me anë të bashkimit të temave me parashtesa a prapashtesa, si: *ç-armatos, për-hap, lind-je, letër-si, luftë-tar, bark-as, vazhdim-isht* etj.

2) **Kompozimi**, pra formimi i fjalëve të reja me anë të bashkimit të dy temave në një fjalë të vetme, si: *bregdet, marrëdhënie, juglindje, bashkëpunoj, mirëmbaj* etj.

3) **Pëmgjitja**, pra formimi i fjalëve të reja nga bashkimi i dy a më shumë fjalëve në një fjalë të vetme, p.sh.: *farefis* (farë e fis), *gjithmonë* (gjithë motnë), *dymbëdhjetë* (dy mbë dhjetë) etj.

4) **Paranyjëzimi**, pra formimi i fjalëve të reja (mbiemra e emra) duke i paravënë trajtës së pjesores një nyjë të përparme si: *i ditur, i hapur, i mësuar*, etj., *të dëgjuar-it, të ecur-it* etj.

5) **Konversioni**, dmth formimi i fjalëve të reja si pasojë e kalkimit në një pjesë tjetër të ligjëratës, si: ndajfoljet *mot, vjet, sheshit* (nga emrat përkatës), *hapur, ndenjur, shkoqur* (nga pjesoret përkatëse), emrat *e bardha* (e vezës, e syrit), *e verdha* (e vezës), *e bukura, të ardhurat, të lashtat* (nga mbiemrat përkatës), **si edhe gjithë kategoria e mbiemrave të panyjshëm.**

Pikërisht konversionin duam të shqyrtojmë.

Në përdorimet e shqipes, të shkruar dhe të folur, në gazeta online, në rrjete sociale, në kumte e deklarata zyrtare politikanësh e administratorësh publikë, janë shfaqur e po bëjnë ferk gjithnjë e më shumë (me shkrim e me gojë) dy konstrakte interesante dhe përkatësisht: “në ndërkohë” e “me patjetër”.

ACQUISTA EBOOK - 6,30 €

★★★★★
0 Recensioni
Scrivi recensione

Awakening into Buddhahood in

Risultato 1 di 1 in questo libro per “**në**
ndërkohë”

[Cancella ricerca](#)

Kupimi kjo është një libër të mirë ysimë, të një qetëri nuk është.

Tathagata pyeti përsëri: "A ka kohë që ka kaluar gjatë zhdukjen e çdo gjë identitetin e tij ose jo identiteti?" "Jo, zotëri," tha Brahman, "kjo nuk ka një identitet, nëse shumë vite kaluar apo vetëm një të dytë, dhe gjithashtu shuar **në ndërkohë** ose jo."

LETRA E JAVËS

Në ndërkohë që jo pa të drejtë trazohemi nga sjelljet e
nga aktet e parazitëve dhe grabitqarëve në zyrat e

Olti Curri: Ja personazhi
publik që duhet të jete me
patjetër ne Big Brother VIP

Kemi krijuar një korpus të rëndësishëm për këto përshfaqje
të reja dhe mund të pohojmë se numri dhe frekuenca e
përdorimeve janë të tilla për t'u konsideruar prire.

Shkurtimisht po bëjmë dy konstatime mbi cilësimin aktual
të gjmtyrëve të këtyre sintagmave:

1. NDËRKOHË dhe PATJETËR aktualisht konsiderohen
ndajfolje.

2. NË dhe ME janë parafjalë (parafjalë të rasës kallëzore).

3. Ndajfoljet janë pjesë të pandryshueshme të ligjëratës dhe
si të tilla nuk kanë as rasë.

4. A mund të parashikojmë një rigramatikëzim të
“ndërkohë” dhe “patjetër” në neoformacionet “NË
NDËRKOHË” dhe “ME PATJETËR”?

Sa i takon distribucionit **diatopik**, vihet re se: “në
ndërkohë” përdoret më së shumti në zonën e Kosovës (raste

tejet të rralla nga Shkupi a Tetova), ndërsa “me patjetër” haset thuasje kryekëput në repertoret e Shqipërisë.

Sa i takon **diafazisë** (pra llojit të kontekstit), të dyja kanë një shpërndarje të njëtrajtshme nga informalja te formalja (ndonëse “në ndërkohë” në Shqipëri është ende në kontekst formal.

Sa i takon **diamezisë** (pra e shkruar apo e folur), këtu vlen të sqarohet se portalet, komentet apo i ashtuquajti netlekt paraqesin për herë të parë tiparet e “të folurit grafik”, ndaj ndonëse e gjejmë masivisht të shkruar, do me thënë se i takon varietetit shkrimor hibrid.

ME PATJETËR qoftë si formë a si gjedhe, e qoftë si semantikë, ndjek modele të njohura të shqipes, qoftë të regjistrit formal standard (të shkruar a të folur), si për shembull: ME DOEMOS, ME ÇDO KUSHT, apo edhe të regjistrit substandard informal, si: ME SE S’BËN.

Pra “me patjetër” vlen të konsiderohet si strukturë e mundshme (potenciale).

Formalisht e përmbajtësisht sintagma ME PATJETËR duket sikur nuk sjell asnjë risi në shqip, përveç faktit që një ndajfolje paraprihet nga një parafjalë e rasës kallëzore. Do thënë se kaq e opakëzuar, pra kaq e historicizuar është përngjitja “patjeter” sa shqipfolësit duket se nuk e ndjejnë më privativen *pa-*, e cila përndryshe krijon tautologji e paraprirë nga *me* (me pa tjetër).

Ndryshon disi çështja me sintagmën: NË NDËRKOHË, e cila siç na rezulton nga zgjedhjet, përdoret më së shumti në zonën e Kosovës (raste tejet të rralla nga Shkupi a Tetova) dhe sapo ka nisur të shfaqet në shqipen e Shqipërisë (sot kryesisht në kumte formale).

Ky distribucion i kufizuar diatopik na shtyn ta vërejmë fillimisht si ndikim nga serbishtja (gjuhë në kontakt). Dhe në të vërtetë në serbisht gjejmë: MEDJUVREME (NDËRKOHA – emër), por edhe U MEGJUVREMENU – (NË NDËRKOHË). Nuk i njoh luhatjet e serbishtes për këtë formë, ndaj i grish sllavistët me e zditë.

A është ndikim apo edhe ky një konstrukt tipologjikisht i mundshëm sipas asaj që kupton Chomsky mbi të tilla rregullime gramatikore? Le të shohim edhe dy gjuhë të tjera: anglishten dhe italishten.

Po sjell të cituar besnikërisht *Oxford Grammar* sa i takon përkueses së *ndërkohë* (angl. *meantime*).

meantime (n.)

also *mean time*, mid-14c., *meane-time*, “interim, interval between one specified time and another” (**now only in in the mean time**), from **mean** (adj. 2) “middle, intermediate” + **time** (n.). **Late 14c. as an adverb**, “during the interval (between one specified time and another).” As a noun, properly written as two words **but commonly as one, after the adverb**. *In the mean space* “meanwhile” was in use 16c.-18c.

meanwhile (n.)

also *mean while*, late 14c., “mean time, the interval between one specified period and another,” from **mean** (adj.2) “middle, intermediate” + **while** (n.). **From late 14c. as an adverb**, “during or in a certain period of time.” Properly two words as a noun but commonly written as one, after the adverb.

Le të shohim tani italishten, për të cilën po sjell po ashtu me besnikëri pjesë nga gramatika historike e Accademia della Crusca:

Mentre = vlerësohet trivalente: ndajfolje kohe, lidhëz, emër. Vijon citimi:

A proposito di *nel mentre*. Si tratta di una tra le possibili locuzioni in cui **mentre poteva ricorrere a partire dal XIV secolo come sostantivo introdotta da in; viene presto usato esclusivamente come derivazione avverbiale nel senso di 'frattanto, nel frattempo'**; nell'italiano contemporaneo è ancora usata *in quel mentre*, che vale 'nello stesso momento, proprio allora'. La sequenza *nel mentre che*, interpretabile come 'nello stesso tempo in cui', appare consolidata tra XVII e XVIII secolo;

Pra: **Frattempo** (shq. *Ndërkohë*) – Ndajfolje dhe emër. Dëshmohet si emërzim qysh në vitin 1529 dhe përdoret vetëm në numrin njëjës.

Në të dyja këto gjuhë procesi i rigramatikëzimit, pra i ndryshimit të pjesës së ligjëratës nga ndajfolje apo lidhëz në emër, vlerësohet si KONVERSION I TIPIT DERIVACION ZERO (pa para o prapashtesime).

Ky lloj fjalëformimi është mëse i natyrshëm për gjuhët izoluese, si anglishtja ose kinezishtja, por është atipik për gjuhët të cilat janë më së shumti me natyrë sintetike, të cilat ndryshimet gramatikore i kryejnë në trup të fjalës (pra jo analitikisht).

E pra në këto raste ndryshimi ka ardhur gjithkund SË JASHTMI – përfshirë shqipen dhe shkak për konversion janë bërë po gjithkund PARAFJALËT (*in, nel, në, me* – tipologjikisht të njëjta e thuajse të barasvlershme).

Në përmbyllje të këtij vëzhgimi, vlen të shtohet edhe një pyetje, e cila po ashtu na ndihmon të përkapim kahjet e zhvillimeve të brendshme të shqipes. Pra, si mund ta lexojmë këto prirje? Le të shtrojmë disa hipoteza.

- Me gjasë pritet të kemi një shtim të emrave në repertor të shqipes. E nëse *NDËRKOHË-A e ka më të thjeshtë ta gjejë rrugën drejt vetes së re emër, pasi formanti fundor *kohë* ofrohet qartë e shpejt si i eptueshëm (e po ashtu edhe *DOEMOS-I për analogji me DOMOSDOJË), unë pres ta ketë më të zorshme *PATJETËR – pasi fundori tjetër është ndërdomna mes **tjetri** e **tjetra**. Pra ka me qenë *PATJETRI a *PATJETRA? Presim.

- Prania dhe shtimi i rasteve me derivacion zero si shteg fjalëformues yni është argument shtesë në atë proces evolutiv që shqipja thuhet se e ndjek prej kohësh – gjuhë sintetike me prirje drejt analitizmit.

Plotpërputhja me anglishten, italishten etj. në tipologji rikonstruktuese nga poshtë, pra nga substandardi, tregojnë se shqipja e përbashkët vehikulare ndjek shtigje të përbashkëta me simotrat e veta, pra nuk është aspak *sui generis* (përcaktim ky që në fakt nuk e kam besuar kurrë). Dhe ky është ME PATJETËR një lajm i mirë.